РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Пламен Александров Панайотов

относно дисертационния труд на тема **„Презумпцията за невиновност в наказателния процес”** от Станислава Иванова Начева за присъждане на образователната и научна степен „доктор” в област на висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.6. Право, специалност Наказателен процес

1. Кандидат за придобиване на образователната и научна степен „доктор” е Станислава Иванова Начева, магистър по право от 2009 г. на Университета Монпелие 1, Франция. В периода 2009-2014 г. работи като експерт-консултант в областта на правото. По време на практическата си дейност Станислава Начева запазва интереса си към придобиването на допълнителна квалификация и поддържането на висока теоретична подготовка в областта на процесуалното наказателно право. Участва в множество научни конференции по актуални проблеми на наказателното законодателство и практиката по неговото прилагане. От 2012 г. е докторант в Института за държавата и правото на БАН.

2. Представената дисертация на тема **„Презумпцията за невиновност в наказателния процес”** е в обем от 186 страници, включително съдържание, справка за използваната литература, азбучен указател на цитираните решения на Европейския съд по правата на човека, азбучен указател на използваните съкращения, азбучен указател на цитираните актове и закони, декларация за оригиналност. Трудът се характеризира със структура, включваща увод, три глави и заключение.

В увода докторантката очертава основните теоретични и практически проблеми, свързани с презумпцията за невиновност. Те произтичат не само от необходимостта да се изясни същността й, но и от

необходимостта да се посочат, анализират и обяснят правните последици от нейното съблюдаване на практика. Това предопределя основната цел и възприетият подход при структуриране на изследването. Чрез обособяването на съществените задачи пред него убедително е защитена тезата, че анализът на различните теоретични виждания, на законодателството и на съдебната практика относно презумпцията за невиновност следва да бъде съпътстван и от исторически ретроспективен поглед. Актуалността на изследването се обуславя от динамичното развитие на уредбата в разглежданата област /с. 5-8/.

Изложението по първата глава е посветено на пътя, който е изминат за да се стигне до съвременното разбиране за презумпцията за невиновност. Започва се от римското право; минава се през правните източници, систематизирани от глосаторите и постглосаторите; достига се до правото, установено в резултат на Френската революция. Подчертава се, че презумпцията за невиновност се регламентира в чл. 9 от Декларацията за правата на човека и гражданина от 1789 г. Впоследствие тази разпоредба е възприета и в Конституцията на Франция от 1791 г. /с. 17/. По-нататък вниманието се съсредоточава върху презумпцията за невиновност в българското процесуално наказателно право и в практиката по прилагането му. Макар и в Закона за наказателното съдопроизводство от 1897 г. тя да не е изрично уредена, се цитира съдебна практика още от началото на 20 в., която я зачита. Презумпцията за невиновност е закрепена в българското процесуално право за пръв път в НПК от 1952 г., а по-късно и в НПК от 1974 г. Същевременно се подчертава, че на основание чл. 5, ал. 4 от Конституцията на България, като част от вътрешното й право следва да се има предвид и Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи /ЕКЗПЧОС/. Действащият НПК възприема достиженията относно презумпцията за невиновност не само от предхождащия го НПК, но и от ЕКЗПЧОС /с. 21-24/. В заключителната

част на първата глава е проследена регламентацията на презумпцията за невиновност според международното право и според правото на Европейския съюз. С оглед източниците на международното право вниманието е фокусирано върху: Всеобщата декларация за правата на човека, Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи, Международния пакт за политически и граждански права и Статута на Международния наказателен съд /с. 24-30/. С оглед източниците на правото на ЕС акцентът е поставен върху Хартата на основните права на Европейския съюз и особено върху новата Директива (ЕС) 2016/343 на Европейския парламент и на Съвета от 9 март 2016 г. относно укрепването на някои аспекти на презумпцията за невиновност и на правото на лицата да присъстват на съдебния процес в наказателното производство. Направен е цялостен и задълбочен анализ на нейните разпоредби. С оглед основния предмет на дисертационния труд вниманието е съсредоточено най-вече върху: забраната, докато вината на заподозрения или обвиняемия не бъде доказана в съответствие със закона, тези лица да се представят за виновни в публични изявления на публични органи и в съдебни решения, различни от решенията относно въпроса за вината; предписанието, според което обвинението носи тежестта на доказване на вината; правото на заподозрените и обвиняемите да запазят мълчание и да не се самоуличават; правото на лицата да присъстват на съдебния процес /с. 39 и сл./.

Втората глава е посветена на изясняване същността на презумпцията за невиновност. Това изясняване предполага най-напред да се отговори на въпроса дали тя представлява презумпция, фикция или пък нещо друго. Започва се със систематизиране на основните особености относно понятието и видовете презумпции /с. 49 и сл./. На тази основа е осъществена аргументирана критика на становищата, според които презумпцията за невиновност представлява презумпция. Достига се до

извод в подкрепа на доминиращото в българската доктрина становище, че презумпцията за невиновност не може да бъде считана за същинска презумпция /с. 58/. Впоследствие са систематизирани основните особености относно понятието и видовете фикции. Мотивирано се пояснява защо презумпцията за невиновност не може да се счита и за фикция. Докторантката подкрепя становището, че като по естеството си не е нито презумпция, нито фикция, презумпцията за невиновност е обективно правно положение, което неизменно съпътства фигурата на обвиняемия до влизането на присъдата в сила /с. 68-69/. Това разбиране отваря пътя за изясняване на въпроса: какво представлява презумпцията за невиновност като обективно правно положение – основен принцип на наказателния процес /господстващо разбиране във френската доктрина/; основна гаранция на правото на защита /преобладаващо разбиране в българската наука/; принцип и елемент от правото на справедлив процес /според практиката на Европейския съд за правата на човека/. След задълбочен и системен анализ на редица теоретични схващания, на практиката на българските съдилища, както и на тази на Европейския съд за правата на човека, авторката стига логически обосновано до извод, че презумпцията за невиновност разкрива своята същност чрез всяка една от посочените категории. В подкрепа на изложената теза е и осъщественият сравнителноправен преглед на уредбата ѝ в законодателството на редица държави – Франция, Италия, Испания, Русия, Германия, Холандия, Англия. Ето защо и докторантката заключава, че разглеждана във всеки един от посочените аспекти – като правен принцип, гаранция за правото на защита или основно право на всеки човек, презумпцията за невиновност е обективно правно положение, което съпътства обвиняемия до приключване на наказателното производство /с. 81-83/.

Изложението по третата глава е посветено на правните последици на презумпцията за невиновност. Те са систематизирани и изяснени при

широкото използване както на историкоправния и сравнителноправния методи на изследване, така и на практиката на Европейския съд за правата на човека. Основна част от тези последици имат ключово значение в материята на доказването. Те се изразяват в определянето на тежестта на доказване и в правилото in dubio pro reo. С оглед тежестта на доказване се подчертава, че обвиняемият няма задължение да доказва невинността си и обратно – че главният обвинител по делото носи тежестта да докаже обвинението /с. 85/. С оглед правилото in dubio pro reo се пояснява, че по съществото си то означава – когато обвинението не е доказано по несъмнен начин, подсъдимият следва да бъде оправдан, защото осъдителната присъда не може да почива върху съмнение за вина /с. 92/. Същевременно се изяснява, че от теоретична гледна точка не е особено прецизно да се използва формулировката „съмнението се тълкува в полза на обвиняемия". Тя означава, че не се зачита презумпцията за невиновност. Логически няма как съмнението да бъде в полза на обвиняемия, щом обвиняемият се смята за невинен, а не за виновен /с. 98/.

По-нататък е разгледано правото на обвиняемия да не се самоуличава и в частност едно от съществените измерения на това право – правото на обвиняемия да запази мълчание /с. 103/. Ако реши да не се възползва от правото си на мълчание, това може да бъде продиктувано от желанието му да признае вината си – да направи самопризнание. Дори и в такъв случай не се прекратява действието на презумпцията за невиновност. Актуалното й значение е толкова съществено, че тя се е превърнала във фундамент на правото на защита. Въпреки самопризнанието обвиняемият се счита невинен до доказване на противното с влязла в сила присъда /с. 109-110/.

Докторантката разглежда и правните последици от приложението на презумпцията за невиновност извън сферата на доказването. Най-напред вниманието е съсредоточено върху отношението между презумпцията за

невиновност и свободата на словото. Предназначението на презумпцията за невиновност е да очертае границите на медийната свобода за информиране на общество. В тази връзка се обосновава, че представителите на публичната власт са длъжни да не накърняват чрез думи или действия презумпцията за невиновност, включително и извън процеса /с. 126/. По-нататък е изследвано отношението между презумпцията за невиновност и мерките за процесуална принуда. Тук задължението на представителите на публичната власт да съблюдават презумпцията за невиновност предпоставя и недопустимост за ограничаване правата на обвиняемия, надхвърлящо необходимото за осъществяване на правосъдието /с. 162-163/.

В заключението на дисертационния труд докторантката обобщава изследването и систематизира основните изводи, до които е достигнала /с. 164-168/.

По темата на дисертационния труд Станислава Начева е автор на пет научни публикации.

3. Основното достойнство на рецензирания труд е, че не само са очертани проблемите, но е осъществено задълбочено изследване и са аргументирани съответните изводи по тема, която е от ключово значение за процесуалното наказателно право и за неговото прилагане. Анализът се базира най-вече на тълкуването на разпоредби от три правопорядъка – националното право, международното право и правото на ЕС. Наред с това са проучени законодателните решения по предмета на изследването в множество отделни държави. Изследвана е и значителна по обем съдебна практика – на националните съдилища и на Европейския съд за правата на човека. За качеството на работата способства и съчетаното използване на правнологическия, сравнителноправния и историкоправния методи на изследване. Специално следва да се отличи стремежът на докторантката да

аргументира своите виждания и въз основа на достиженията на философията и на общата теория на правото.

Дисертацията се характеризира и с конкретни приносни моменти, част от които са следните:

- осъществен е задълбочен анализ на Директива (ЕС) 2016/343 на Европейския парламент и на Съвета от 9 март 2016 г. относно укрепването на някои аспекти на презумпцията за невиновност и на правото на лицата да присъстват на съдебния процес в наказателното производство. Този анализ позволява аргументирано да се стигне до извод, че българският НПК съответства на задължителните стандарти на законодателството на ЕС в разглежданата област /с. 46-47/;

- осъществен е комплексен подход при изясняване същността на презумпцията за невиновност. Това позволява да се заключи, че презумпцията за невиновност разкрива своята същност чрез всяка една от следните категории - основен принцип на наказателния процес, гаранция за правото на защита и елемент от правото на справедлив процес /с. 81-83/;

- подробно са представени и изяснени основните правни последици от съблюдаването на презумпцията за невиновност в материята на доказването /с. 85 и сл./;

- обоснована е необходимостта от намирането на баланс между презумпцията за невиновност и свободата на словото. Подчертава се, че ако този баланс бъде нарушен за сметка на презумпцията за невиновност, се стига до изключително неблагоприятни последици. От една страна те са за конкретния човек, който бива лишен на практика от правото да бъде считан за невинен до доказване на противното по предвидения в закона ред. От друга страна те са за правосъдието като цяло – предизвикването чрез медиите на правно необосновани обществени очаквания пораждат недоверие към работата на органите на съдебната власт /с. 117-118, с. 123/;

- изяснени са условията, на които трябва да отговарят регламентирането и прилагането на мерките за процесуална принуда, за да не се нарушава презумпцията за невиновност. В тази връзка е аргументирано предложение да се регламентира в НПК общо правило, прогласяващо изрично изключителния характер на най-тежката от мерките за процесуална принуда – задържането под стража. Понастоящем този характер е дефиниран само чрез особените правила за разглеждане на дела за престъпления, извършени от непълнолетни – чл. 386 от НПК /с. 143-144, с. 162-163/.

4. Към представения за публична защита дисертационен труд могат да бъдат направени и някои бележки, които докторантката би могла да вземе предвид, ако счита, че ще допринесат за оформянето му във връзка с неговото отпечатване: а/ за да се избегнат недоразумения е желателно за обозначаване на пространството на свобода, сигурност и правосъдие по смисъла на Дял V от Част трета на ДФЕС да не се използват съкратени наименования – например „пространството на правосъдие на Европейския съюз” /с. 31/; б/ когато се налага вземане на отношение по конкретен въпрос на различни места в изследването е необходимо в по-висока степен то да бъде синхронизирано – например с оглед изясняване на целта на Директива (ЕС) 2016/343 /с. 31 и с. 34/; в/ наложително е ясно да се разграничават източниците на правото на ЕС и на международното право – например следва да се избягва обозначаването на актове на институциите на ЕС като международни актове /с. 164, с. 184/.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Считам, че предложеният дисертационен труд отговаря на всички изисквания, посочени в чл. 6, ал. 3 на Закона за развитие на академичния състав в Република България, поради което на основание чл. 10, ал. 1 от

същия закон давам положително заключение и предлагам да бъде присъдена на Станислава Иванова Начева образователната и научна степен „доктор”.

гр. София
август 2017 г.

Рецензент:

/проф. д-р Пламен Панайотов/